

Dr Tóth Kálmán

Zsoltáraink gyökerei

Theológiai Szemle 1991.34.évf. 1.sz 25 - 29. oldal

Az ószövetségi bibliatudomány egyik mai elismert kutatási módszerét formatörténeti elemzésnek nevezik. Lényegét — kissé leegyszerűsítve — úgy fogalmazhatnánk meg, hogy a Biblia különféle fajta írásműveinek vizsgálatánál bizonyos összefüggések állapíthatók meg, s ezeknek kielemezése segít a jobb megértésben. Ilyen összefüggés pl. az, mely szerint egy-egy meghatározott műfajú írásmű (törvény, prófécia, példabeszéd, imádság stb.) az illető műfajra jellemző formai felépítésben jelenik meg: más-más alkotóelemekből tevődik össze pl. egy levél, egy bírósági végzés, egy szerződés-szöveg stb. A műfaj és a műforma összefüggése fennáll a zsoltárok esetében is, amelyeknek mindegyike egy-egy imádság. Tartalmuknak megfelelően aztán más-más a formai felépítése egy panasz-éneknek és más egy hálazsoltárnak. És hogy miért érdemes ezt észrevenni, arra csak egy példát említek. Az ún. panasz-zsoltárok nem csupa kesergésből állnak, (Ó mily sokan vannak, akik háborgatnak engemet, én Istenem!) hanem egy bizonyos ponton átváltanak a hitvalló bizakodásra, (De te, én Istenem, paizsom vagy nékem...) s az-tán a lélek megnyugszik, megerősödik, segítséget kér, és végül doxológiát mond. Van a formatörténeti kutatásnak még-egy fontos felismerése, és ez az, hogy az azonos formák szerint felépített műfajú darabok azonos élethelyzethez, szituációhoz (Sitz im Leben) tartoznak hozzá. A zsoltárok esetében ez a szituáció az istentisztelet.

A zsoltárok nem általános jellegű vallásos költemények, ("istenes versek") hanem istentiszteleti imádságok. Esetleg éppen áldozati szertartás kísérői voltak, nagyon konkrét hátterük volt egyes, hasonlatoknak tűnő mondatoknak:

*Könyörgésem elődbe menjen,
Mint jó illat füstölgése,
Kezeim felemelése
Estvéli áldozatul legyen!*

A formatörténeti elemzés további részletezésétől most eltekintünk. Fontosabb annak az ismerete, hogy az ószövetségi zsoltárok költői, verses formában vannak megfogalmazva. Csak az ószövetségi verset nem a rímeknek, nem a megszabott szótagszámú soroknak vagy verslábaknak a használata teszi verssé, hanem elsősorban egy sajátos, szószaporításnak tűnő gondolatismétlés: egy verssornak a mondanivalóját a következő sor megismétli. Történhetik a gondolatismétlés, más szóval gondolatpárhuzam, szinonimák használatával, pl.

*Perelj, Uram, perlőimmel,
Harcolj én ellenségeimmel...*

Történhetik úgy, hogy az egyik sor állítását a következő sor antitézise megerősíti, pl:

*Mert szegyet nem vallanak, akik hozzád esedeznek,
Azok pironkodjanak, akik hitetlenül élnek,*

És van még egy harmadik forma, amelynél a második sor az elsőnek a mondanivalóját — szintézisként — kibővíti, továbbfejleszti, pl.

*Dicsérjétek az Urat, mert nagy ő jóvolta,
És örökké megmarad az ő nagy irgalma.*

Azt gondolom, hogy aki ismeri a zenei formatant és abban a témák ismétlődésének a funkcióját, az tudja értékelni az ószövetségi költészetnek e sajátosságát.

A bibliai zsoltárok értékének, hatásának egyik legszebb kifejezését Luther fogalmazta meg bibliafordításában, a Zsoltárok könyve előszavában: Hol találhatnánk szebb szavakat az öröm kifejezésére, mint a hálazsoltároknak? Lélekben úgy érezhetjük magunkat minden szentekkel együtt, mintha valami gyönyörű kertben, sőt magában a mennyben lennénk, és az örvendező, hálás gondolatok mint gyönyörű virágok kerülnek Isten színe elé. Vagy hol találhatnánk a szomorúság kifejezésére mélyebbről fakadó kesergő szavakat, mint a panaszzsoltároknak? Lélekben úgy érezzük magunkat, minden szentekkel együtt, mintha Isten haragja miatt a halál és a pokol kapujában lennénk. De a zsoltárok a félelmet és a reménységet olyan szavakba öntik, hogy nincs az a Cicero vagy bárki más szónok, aki szebben és jobban tudná azt kifejezni.

Mivel ez csakugyan így van, könnyen érthető, ha ezeket az ősi imádságokat a késői korok emberei, gyülekezetei is a magukénak érezték, és a saját esztétikai érzékük és költői formáik szerint feldolgozták és énekelték. Amikor a reformáció kora új istentiszteleti formákat keresett, és a gyülekezet aktivizálására a nép nyelvén írt énekeket adott az emberek szájába, szinte természetesen kínálkozott feldolgozandó anyagnak a százötven zsoltár.

Mielőtt Szenci Molnár Albert zsoltárait rátérnénk, lehetetlen szót nem ejteni a XVI. század magyar zsoltárfeldolgozásairól. Sztárai, Szegedi, Skaricza és mások zsoltárainak egy része mai énekeskönyvünkben is megtalálható, ha egy részük a feledésből tért is vissza. A híres 1778-as debreceni, ún. Öreg énekeskönyvben még 103 psalmusból való isteni dicséret", azaz bibliai zsoltárfeldolgozás szerepelt. Talán nem véletlen, hogy e XVI. századi zsoltárok nagy része a panasz-énekek sorába tartozik. E korszak magyar protestáns népe amúgy is nagyon bele tudta magát élni az Ószövetség szenvedő népének helyzetébe, s így ezekbe a zsoltár-versekbe belesírta a saját nyomorúságát, de a bűnbánatát és a reménységét is. A 12. zsoltár parafrázisa pl. így könyörög:

*Hallgasd meg esedezését / A te kicsiny seregednek:
Ne utáldj könyörgését / A te nyomorult népednek,
Kik néked most esedeznek.
Tartsd meg közöttünk, Úristen / A te áldott szent
igédet:
Oltalmazd e világ ellen / Mindenekben, Uram,
minket,
Hogy dicsérhessünk tégedet!*

Költői mívésséggel talán nem mindig dicsekedhetnek ezek a psalmusok, de az őszinte szó, a lélek mélyéről fakadó érzés feledteti ezt. Sztárai egyik kevésbé sikerült darabja, a 37. zsoltár átköltése pl. ilyen strófákat tartalmaz:

*Megnyomorult szegény keresztyén ember,
Tűrd és szenvedj, hogy te lehess szent ember!
Ne kövessed, amit a hitlen ember,
És mit mivel a gonosz hamis ember.
Ugyan lesi a hamis az igazat,
Úgy akarja megölni az igazat.
De az Isten nem hagyja az igazat,
És kimentti kezéből az igazat.*

Természetesen e zsoltár-írók tovább is lépnek az ószövetségi kör határán, s alkalomadtán krisztologikus applikációval élnek. Így Sztárai — a cselekedetekből való megigazulás ellen is polemizálva — a 32. zsoltár bűnbánó hangján vallja:

*Rólam most esmérem, csak azok boldogok,
és az igaz emberek,
Kiknek az Úristen irgalmasságából
megbocsátotta bűnük.
Az ő szent Fiának közbenjárásával
béfedeztetett vétük,
Az Atyaistentől Jézus Krisztus által
vagyon nekik kegyelmük.*

Az egykori Károli-Biblia zsoltárai előtt mindig szerepel egy ún. summázat, s gyakran olvasható bennük az, hogy Dávid az egyháznak, vagy a keresztyének nevében könyörög. A psalmusokban is megtalálhatók ezek. A 80. zsoltár egyik feldolgozásának a végén ez a versszak olvasható:

*Szent Dávid a zsoltárkönyvben
Keresztyéneknek képében
Könyörgést térszen eképpen,
Mi is kövessük őt ebben...*

Megtalálható e psalmusok közt a 46. zsoltár parafrázisaként Luther „Erős várunk”-ja is, bár a fordító Skaricza Máté — nyilván azért, mert a magyar gyülekezeti éneklés akkoriban nemigen szerette a melizmákat — némileg megváltoztatta a dallamot és a sorok szótag-számát is. E fordításnak azonban egyik érdekessége az, hogy egy ponton hűségesebb Luther szövegéhez, mint a mai lutheránus változat. A 2. versben előkerülő kérdésre: „Ha kérded, hogy ki légyen az” — a válasz így hangzik: Jézus Krisztus az, Seregeknek Ura”. Tipikus ez az azonosítás, hiszen az Ószövetségben Istennek egyik különleges neve ez a „Seregek Ura”, héberül Jahve Cebáót, vagy ahogyan majd Szenci nevezi 24. zsoltárának a végén: „a Zebaóth Uraság”. — Egyébként e lutheri énekkel együtt több más egykori psalmus bizony elég szabad átköltése a bibliai zsoltárnak. Egymás mellett olvasva ki hinné pl., hogy a „Drága dolog az Úristent dicsérni” s a „Dicsőült helyeken mennyei paradicsomban” kezdetű — egyébként mindkét igen szép ének — egyaránt a 147. zsoltár feldolgozása.

Még egy érdekességet lehet észlelni a 46. zsoltár egyik feldolgozásában. A (számomra) ismeretlen zsoltárköltő éneke ezzel a strófával kezdődik:

*Mikor Sénakérib a Jeruzsálemet
Megszállotta vala, hányja nagy erejét.
A hív Ezékiás nézi csak Istenét,
És így várja belől népe segítségét.*

A versszak nyilvánvaló utalás arra a bibliai történetre, amely a 2Kir 18-20 r.-ben van leírva: a Jeruzsálemet ostromló Szanhérib = Sénakérib asszír király seregében egy éjszaka váratlan csapás következtében ezrek hálnak meg, s a kétségbeesett helyzetben levő főváros — ahogy a bibliai zsoltár nevezi: Isten városa — megszabadult. Erre azonban a bibliai zsoltár feliratában semmi utalás sincs. Ott csak annyi olvasható az „éneklőmesternek” = karmesternek szóló utasításként, hogy ez „a Kórah fiainak éneke, a halamótra”. Ez olvasható nevezetesen az általunk használt revideált Károli Bibliában. Mert érdekes módon Károli Gáspár az eredeti fordításban, a 400 éves Vizsolyi Bibliában —

egy-két kivételtől eltekintve — lefordíthatatlanul hagyta a zsoltárfeliratokat, s majd csak Szenci Molnár Albert toldotta hozzájuk a Hanai Bibliában. Igaz, különösebb exegetikai jelentésük e feliratoknak nincs, csupán érzékeltetni kívánják azt a történeti szituációt vagy hangulatot, amelyben a zsoltáros Dávid lehetett pl. az Absolon előli menekülésekor, vagy amikor Nátán próféta megdorgálta. Gondot jelent azonban egy csomó lefordíthatatlanul maradt héber szó e feliratokban, s a jámbor bibliaolvasónak fogalma sincs arról, hogy mi lehet az a Dávid miktámja, mit jelenthet a halámóth, a sósánnim, vagy éppen a Jónathelem rehókim. Hosszú lenne az elemzésük. Elég legyen annyit mondani róluk, hogy jobbára technikai utasítások ezek, amelyek az előadás módjára, esetleg a hangszerkíséretre vonatkoznak, illetve arra, hogy milyen más, akkor ismert ének dallamára volt éneklendő a zsoltár.

Az 56. zsoltár elején levő és már említett „a Jónathelem rehókim szerint” mondatban a „szerint” annyit jelent, hogy „ad notam” = dallamára, az előtte levő szavak értelme pedig az, hogy „A távoli fák galambja”. Ez idegen szavak egyébként az új bibliafordításban, mai tudásunknak megfelelően, le vannak fordítva.

Mindezeknél izgalmasabb volna azt tudni, hogy miféle énekdallamokra énekelhették a zsoltárokat, és milyen előadásmódban. Sajnos, héber Bibliánk jelzései semmiféle eligazítást nem adnak ehhez. Sejtésünk az, hogy a dallamképzés módja más lehetett, mint a miénk; az egyes fix hangok összekapcsolásában szabadabb improvizáló és recitatív jelleg érvényesülhetett, aminőt ma a hagyományokat igazán ismerő zsidó-kantoroknak az éneklésmódjából ismerünk. Egészen biztos aztán, hogy a hangszeres zenekíséret is hozzátartozott az ószövetségi korabeli templomi énekléshez, utal erre egy-egy olyan felsorolás is, aminőt a 33. vagy a 150. zsoltárban találhatunk. Szenci Molnár feldolgozása szerint: „...Hangos citerákban az Úr áldassék, Lantban, hegedűben, cimbalmi zengésben magasztaltassék”.

Megjegyzik persze, hogy a cimbalom említése anakronizmus, az ószövetségi korban ezt a hangszert még nem ismerték. Sejtésem ugyan az, hogy e szó Szenci korában is más-milyen hangszert jelölt, mint a mai cigányzenekarokban. De talán nézzük meg Károlit. Ő a 33. zsoltár megfelelő helyén így fordít: „Dicsérjétek az Urat hegedőben, lantban és tíz húrú kintornában!”. Persze, ez a „kintorna” sem verklit jelent. A XV.—XVI. századbeli zsoltárfordításokban még gyakran találkozunk vele, s alighanem a görög kitharon = citera magyarítása. Fontosabb ennél a „zsoltár” szó héber megfelelőjének, a „mizmór” szónak az etimológiája. Ennek az igei alakja, a zamar szó azt jelenti, hogy „csipked”, s két szóössze-függésben fordul elő: az egyikben a jelentése „szüretel”, azaz a szőlőfürtöt lecsípi a vesszőről, a másikban pedig „penget”, a hangszer húrját csipkedi, pengeti, A fúvó- és ütő hangszerek mellett a legfontosabb „éneklő szerszámok” a húros hangszerek voltak, a lant- és citerafélék.

*

A címben szereplő „zsoltáraink” alatt, melyeknek gyökereiről itt szó van, nyilván az énekeskönyvünkben máig megőrzött Szenci Molnár Albert-féle zsoltárfordítások értendők. Bevallom, hogy nem ismerem sem az eredeti francia szövegeket, sem a közvetítőnek tartott Lobwasser-féle fordítást, így csak a bibliai zsoltárszövegekhez tudom mérni őket. Talán nem mondok meglepőt, ha megállapítom, hogy Szenci költői nyelvére igen jótékony hatása lehetett Károli eredeti fordításának, hiszen Szenci az átjavítója, s két ízben újbóli kiadója volt a Károli fordításnak. Hadd említsek néhány példát.

A 23. zsoltár eleje a héber Bibliában igen rövid, és szó szerint fordítható: „Az Úr az én pásztorom, nem szűkölködöm”. Az eredeti Vizsolyi Bibliában azonban ez másként van. Károli olykor megengedte magának azt, hogy körülírással éljen; nála tehát e két sor még így hangzott: „Az Úr az én pásztorom, azért semmiben meg nem fogyatkozom”. E második sort tehát Szenci készen kapta. További példákat is sorolhatunk arra, hogyha nem is ilyen

szó szerinti egyezések, de csekély változtatásokkal néha egész sorok felismerhetők a zoltár feldolgozásokban. Idézhetnénk a 90. zoltárból.

Szenci:

*Mert ezer esztendő előtted annyi,
Mint a tegnapnak ő elmúlása
és egy éjnek rövid vigyázása.*

Károli:

*Mert az ezer esztendő te előtted
mint a tegnapi nap, amely elmúlt
és az éjszakának negyed része.*

(Károli szabad fordítást ad az „egy éjszakai őrvtásnyi idő” helyett.)

Szenci:

*Taníts meg azért minket kegyelmesen,
Hogy rövid voltát életünknek értsük,
És eszességgel magunkat viseljük.
Szolgáidon láttassad dolgaidat,
Dicsőségedet ezeknek fiain.*

Károli:

*Taníts meg minket,
hogy tudhassuk meg a mi napjainknak számát,
hogy jár hassunk bölcs szívvel.
Láthassék meg a te szolgáidban
a te csuda dolgod
és a te dicsőséged azoknak fiaiban.*

A 85. zoltár strófa-elrendezése a feldolgozásban kissé terjengősebb szöveget kíván, mégis a Bibliabeli eredeti szöveg hasznos támpontokat ad:

Szenci:

*Nagy kegyesen től Uram földeddel,
Jákob nemzetivel a fogságban,
Kiket rabságból hazaengedtél.
Megengedél nekik irgalmasan
Megbocsátál, bűnüket elfedéd.*

Károli:

*Jóakarattal voltál Uram a te földedhez:
A Jákob nemzetségéből való
fogyokat megszabadítottad.
A te népednek álnokságát megengedted,
elfedezted minden ő bűnüket.*

A 91. zoltár egyik mondata olyan szép, hogy még a Sátánnak is megtetszett, úgy idézte Jézusnak:

Szenci:

Mert az ő szent angyalinak

*Megparancsolta nyilván,
Hogy téged oltalmazzanak
Minden te utaidban.
Tégedet ezek nagy szépen
Ő kezökben hordoznak,
Hogy lábad meg ne üsd kőben,
Oly híven igazgatnak.*

Károli:

*Mert az ő angyalinak
parancsolt te felőled,
hogy őrizzenek tégedet
minden te utaidban.
Az ő kezökben hordoznak tégedet,
hogy meg ne üssed a te lábaidat a kőbe.*

Szenci természetesen költő, aki Károlinak prózai szövegét ékesíti. Károlit köti a fordításbeli hűség, Szencit a megadott versforma, a kettő mégis szerencsésen egészíti ki egymást a verses feldolgozásban. A példákat természetesen tetszés szerint lehetne szaporítani. A továbbiakban most már azt szeretném néhány példán bemutatni, hogy milyen értelmezési sajátosságok találhatók Szenci zsolnárszövegeiben, összevetve a bibliai zsolnárszöveggel. Én a magam szakmájában elsősorban exegeta vagyok, s ennek során különböző nyelvű Bibliákat szoktam együtt olvasni. Eltérések esetén mindig arra is kíváncsi vagyok, hogy magyar Bibliánk miért és minek az alapján fordít úgy, ahogyan teszi. Vannak ún. nehezen fordítható versek, különösen az Ószövetségben, s ezek megértéséhez a különböző régi fordítások egybevetése lényeges feladat. De ez a mit és miért kérdés Szenci zsolnárainak az olvasásakor is felvetődik.

Mindjárt a 2. zsolnársban ott van ez a szónoki kérdés: „Miért zúgolódnak a pogányok?” — amely végül is ezzel a kijelentéssel záródik: „A fejedelmek... az Isten ellen erős kötést tesznek, és az ő Krisztusára támadnak”. A bibliai szövegben a megfelelő helyen az áll, hogy „a fejedelmek együtt tanácskoznak az Úr ellen és az ő felkentje ellen”. A „felkent” szó eredetije természetesen a héberben a Messiás. Ám az itt idézett fordítás megint az 1908-as revideált Bibliából való, Károli eredetileg így fordított: „a fejedelmek tanácsot tartanak az Úr ellen és az ő Krisztusa ellen”. Nem más ez, mint a reformáció korának az a krisztologizáló eljárása, amelyről a psalmusoknál volt szó. Szenei néha tovább is megy a Károliszöveg adta lehetőségnél: a 28. zsolnársnak az a mondatát, hogy az Úr „az ő királyának megtartó ereje”, így fogalmazza át: „a Krisztusnak nagy erőssége”.

A Biblia sok szép szimbolikus értékű kifejezése, képe nem mindig egyértelmű a magyarzó-feldolgozó előtt. Itt van pl. a 23. zsolnárs, amelynek a 2. versében ez a mondat áll. „Vessződ és botod megvigasztal engem”. Szenci és Károli szövege nem mondja meg, hogy miben áll ez a vigasztalás. Mai énekeskönyvünk 260. éneke is ennek a zsolnársnak a feldolgozása Sztárai átköltésében, aki a képet így értelmezi: „Megvigasztalt engem te pásztori vessződ és te pásztori botod, / A sok nyomorúság, mellyel híveidet megsűjtod, sanyargatod”. Itt nyilván arra a szép textusra történik célzás, mely szerint „akit szeret az Úr, azt megdorgálja, megostoroz mindenkit, akit fiává fogad” (Zsid 12,6 vö. Péld 3,12), holott pontosabb értelmezés szerint a pásztor a botjáról van szó, amellyel a pásztor nem veri (még csak nem is „terelgeti”) juhait, hanem védelmezi őket — megint csak Sztárai szavaival élve — „lopótói, farkastól, hamis tanítótól”. Ezért vigasztalása a „juhoknak”, hogy tudják: a jó Pásztor a kezében oltalmazó fegyver van.

A 8. zsolnárs írója csodálva említi Istennek azt a jótéteményét, hogy az embert a teremtett világ fölé helyezte. Szenci szavaival élve: „Az angyaloknál noha egy kevéssé Kisebbé tőd, de nagy dicsőségessé / Teremtéd ötet...” Az 1908-as rev. Biblia szövege így fogalmaz:

„Kevéssel tetted őt kisebbé az Istennél”. A Vizsolyi Bibliában azonban még ez állt: „Noha őtet valamennyire kisebbé teremtetted az angyaloknál...” Az eltérés oka az, hogy e textus Zsid 2,6—7 „az embernek Fiára”, Jézusra vonatkoztatja, sőt úgy fordítja, hogy „rövid időre” tetted kisebbé az angyaloknál; Jézussal kapcsolatban értelmetlen volna úgy fogalmazni, hogy Őt Istennél kisebbé tette a Teremtő Atya. Mindenesetre tudnunk kell, hogy a héber szövegben szereplő „elóhim” szó jelentheti Istent, de jelenthet Isteneket, angyalokat, vagy netán kimagasló nagy tekintélyű embereket, bírákat. A 82. zsoltár pl. a Károli-Bibliában úgy kezdődik, hogy „Az Isten áll az erős istenek gyülekezetében, és az istenek között ítéletet tészon” — felelősségre vonván őket a részrehajló és igazságtalan ítélkezés miatt. Szenei fogalmazásában a zsoltár eleve így kezdődik: „Az Isten áll ő seregében, / A bírák gyülekezetében” — kizárva minden esetleges mitologizáló elképzelést. Nos, a 8. zsoltár esetében az összehasonlítási alap az embernek a teremtésekor adott felhatalmazás: uralkodják a neki alávetett földi élőlényeken, ahogyan az Isten uralkodik az egész teremtett világ fölött. Exegetikailag tehát helyesebb volna az „angyalok” helyett az Istenhez való viszonyítás, de vélem, hogy a francia zsoltárszöveg is angyalokat mond.

A 24. zsoltárban van egy Szenci által nagyon szépen megfogalmazott mondat, amely az ártatlan kezű és tiszta szívű emberről azt mondja, hogy „Ezt az Úr megáldja szépen, / És az idvezítő Isten / Igazságát adja őnéki”. Nem más ez, mint amit Károli mond: „Ez vérszen áldást az Úrtól, és igazságot az ő idvezítő Istenétől” — de jobban kifejezi azt, hogy az a bizonyos „megigazulás — megigazítás” — Istentől kapott ajándék.

Nagyon nehezen fordítható Bibliánkban a 16. zsoltár elején az a mondat, amely a revideált Károli-fordításban így hangzik: „Ezt mondom az Úrnak: Én Uram vagy te; feletted való jóm nincsen”. A Vizsolyi Bibliában azonban másként olvassuk: „Mondjad ezt az Úrnak, én lelkem: Én Uram vagy te, jóllehet semmi jóm neked nem használhat”. A későbbi kiadásokban kurzív szedés mutatja, hogy a fordításban melyek a héber szövegben meg nem lévő értelmező betoldások. Ilyen e versben az „én lelkem”, továbbá a „semmi (nem) használhat” kiegészítés. Emiatt azonban az értelem módosul. Ahelyett a hitvallás helyett, hogy nagyobb jót nem tudok elgondolni, mint hogy Isten az én Uram, (rev. fordítás) az a másik — a reformáció korára annyira jellemző — gondolat olvasható a Vizsolyi Bibliában, hogy csak vallást tudok tenni Istenről, de ún. jócselekedetekkel nem kérkedhetem. Hadd mellőzzem itt a héber nyelvi ismereteket feltételező exegetikai magyarázatot; maradjunk csak annak észrevételénél, hogy Szenci az eredeti Károli-értelmezéshez igazodott, annak kiegészítéseivel együtt, így:

*„Azért az Úrnak mondjad ezt lelkem:
Én Uram vagy te, örvendek teneked.
E kívül nem kérkedhetem semmivel,
Hogy néked használhatnék jótétemmel.”*

Néha egészen apró értelmezési különbségek adódhatnak. A 121. zsoltár pl. Károli fordításában így kezdődik: „Felemelém az én szemeimet a hegyekre, honnét jőne nékem segítségem”. A mondat végén kettőspont áll, így a „honnét” szó lehet vonatkozó értelmű is: „ahonnan”. A revideált Biblia egyenesen rámutatóan fogalmaz: „Szemeimet a hegyekre emelem, onnan jön az én segítségem”. Az új fordítású Bibliában viszont kérdés van: „Honnán jön segítségem?” Végeredményben mindegyik fogalmazás az ünnepi zarándokok fohásza; Szenci mindenesetre az állító kijelentést fogalmazta meg: „Szemem a hegyekre vetem, / Mert felül van nékem / Mindenben segedelmem”.

Komoly gondot jelentett a Biblia értelmezőinek mindig a 19. zsoltár. Nagyon szép képes beszéd szerint, az egymás után következő nappalok és éjszakák egymásnak adják át az Istent dicsőítő szót, tanítván vele az embereket. Az eredeti Károli-fordítás szerint: „Nincs beszédük nékiek, sem igéjük, mégis meghallattatik az ő szavuk. Minden földre kihat az ő zengésük”. A rev. Bibliában viszont ez áll: „Nem olyan szó, sem olyan beszéd, amelynek

hanga nem hallható; szózatuk kihat az egész földre”. E változatban betoldás az „olyan” szó, a fogalmazás azonban az egész mondat értelmét ellenkezőre változtatja. A héber szövegnek az eredeti Károli-fordítás felel meg. És mit ír Szenci? „Nincs szó, sem tartomány, / Holott e tudomány / Nem prédikáltatnék. Mindenfelé mégyen / E földkerekségen / Beszéde ezeknek”. Itt azonban a „nincs szó” kifejezés a mondat összefüggését tekintve a levegőben marad, s a hangsúly áttevődik arra, hogy az egész világ megismerheti Istennek a természetben tükröződő dicsőségét. Úgy látszik tehát, hogy a hallható szó nélkül való tanítás misztikus gondolatával nehezen birkóznak meg a fordítók és átköltők. Van még más gond is ebben a zsoltárban. A „minden földre kihat az ő zengésük”, illetve „szózatuk kihat az egész földre” mondatban a „zengésük”, illetve „szózatuk” szó ún. szövegkorrekció a latin Vulgata nyomán (sonus eorum = hangjuk); mert a héberben álló szó azt jelenti, hogy „mértékük, szabályuk”, s ez nem illik bele a mondat összefüggésébe. És Szenci? „Írásuk kimégyen / Mind e világ végen”. Hogy kerül ide az „írásuk” szó? Olvasmányaim során véletlenül bukkantam rá Kálvin értelmezésére, aki abból indul ki, hogy e „szabályuk” szó párhuzamban áll a vers második felében levő „beszédük” szóval, ezért értelmezhető „írott szabály”-nak, (gondoljunk a bevezetőben említett gondolatpárhuzamra!) ezért fordítja úgy, hogy „írásunk”, s gondolom, hogy ez állhat Marot Kelemen zsoltár-szövegében, és így Szenci fordításában.

A 84. zsoltár a messze földről is Jeruzsálemba az ünnepre zárandokoló hívek gondolatait tükrözi. A kegyes zárandokról úja Szenci zsoltára többek közt ezt: „Menvén a siralom völgyén, Ahol merő száraz minden, Ott is ő nagy hiedelemmel Kutat ás, csinál csatornát, Kibe esővizet bocsát”. Ez a „siralom völgye” ugyan a héber szövegben egy kevés korrekción alapul, azonban általában elfogadott fordítás. Károli a szövegösszefüggés alapján értelemszerű szabad feloldást ad így: „Kik általmennek a víz nélkül való völgyeken, azokon forrásokat ásnak...” A baj akkor kezdődött, amikor a „siralom völgye” kifejezés szóalóigévé lett, és földrajzi név helyett az egész földi életre alkalmazták, holott a Biblia, és különösen az Ószövetség egyáltalán nem sugallja az életnek ezt a minősítését. Függetlenül ide kívánczik még egy észrevételem. Nemcsak a 150 zsoltárnak van meg a bibliai gyökere, hanem énekeskönyvünk sok más „dicséretének” is. Egy méltatlanul mellőzött régi szép temetési ének jut eszembe az ún. pápai halottaskönyvből. Így kezdődik:

*„Immár gyarló testem
Mint magot elvetem,
A sírba szállván...”*

Van néhány klasszikusan szép strófája, pl.:

*A koporsó s a sír,
Mely már testemmel bír,
A z Úrnak ágya.
Szent már e sötét bolt:
Jézus is benne volt,
Ne félj, nem hágy ott!”*

A folytatása többek közt arról is nevezetes, hogy Jób híres textusát is feldolgozza, amelyet mi a „Tudom, az én Megváltóm él...” kezdetű énekben szintén temetéseken szoktunk énekelni. Csak amíg az utóbbi — és hozzá hasonló tónusú énekek — a Jézushoz költözést és az örök élet koronájának az elnyerését éneklik meg, addig a pietizmus és a racionalizmus korát megelőző időben a temetési énekek a feltámadás bizonyágtételét is adták.

A Károli-Biblia 1908-as revíziója a racionalizmus hatása alatt a Jób 19,25—26 szövegét így fogalmazza: „Mert én tudom, hogy az én Megváltóm él, és utoljára az én porom felett

megáll. És miután ezt a bőrömet megrágnák, testem nélkül látom meg az Istent". Ez a „testem nélkül” fordítás ugyan nyelvtanilag elképzelhető, csak éppen a racionalista dualista felfogást tükrözi: a test elpusztul, a „halhatatlan” lélek pedig Istenhez költözik. Károli eredetileg így fordított: „Minekutána a férgek az én testemet megrágnák, és minekután felébredek, ebben a testben meglátom az Istent”. (A héber prepozíciónak pontosan megfelelője: ebből a testből.) Az említett temetési ének tehát Károli eredeti szövegét tartva szem előtt, a Megváltóra gondolva, így folytatódik:

*„A poron megállok,
Szemtől szembe szállok
Én Jézusommal.
E testben, nem másban,
Nem ily nyavalyásban
Szólítom szóval.
Előbb ugyan megrothadok,
De új testben feltámadok”.*

Talán érdemes lenne egyszer dicséreteink gyökereit is megvizsgálni: mennyiben és milyen formában biblikusak. Ami pedig a zsoltárok költői feldolgozását illeti, ott akár átfogó általánosságban, akár aprólékoskodó vizsgálattal nézzük is őket, szemmel látható két jellegzetesség: egyik a bibliai tartalom megragadása, másik a reformátori szellemű Ige-interpretáció. De mindenképpen áll az az állítás, amit Luther úgy fogalmazott meg, hogy örömünk és bánatunk a legőszintébb és legtisztább módon fogalmazódik meg bennük, és ha gyülekezetben énekeljük, akkor valóban „minden szentekkel együtt” Isten színe előtt érezhetjük magunkat. Megtörténhetik az a csoda, amit az imádságról szólva, egyik énekírónk így fogalmazott meg: „Elmémnek szárnyain székihez emelkedem”: Dr. Tóth Kálmán